

KRITIKA I BIBLIOGRAFIJA

ГРИГОР С. ПРАЛИЧЕВ, *Скендербеј* (ΣΚΕΝΔΕΡΜΠΕΝΣ), од грчкиот оригинал препеал М. Д. Петрушевски, изд. Македонска книга, Скопје 1974, стр. XXVIII+206+116 факсимили од автографот на поемата и 6 илустрации.

Иако е поемата „Скендербеј“ дело на автор од XIX век, по својата идејна содржина и по начинот на поетското обликување таа во голема мера ѝ припаѓа на класиката. Затоа сметам дека е сосема оправдано да се одбележи појавата на оваа книга и во едно класично списание, какво што е Жива Антика.

Книгата е составена од три дела: а. критично издание на грчкиот текст од поемата, б. паралелен препев на македонски во оригинален стих и в. една текстолошка и лингвистичка студија која се состои од критички апарат под текстот, каде што се поправаат погрешните читања и интерпретации на други издавачи и преведувачи и, на крајот, објасненија на архаичните, пред сè хомерски зборови и други поетски изрази. Овде ќе се запреме, главно, на критичното издание и филолошката студија на поемата, која е идејно и јазично тесно поврзана со класичната грчка литература.

Тешка е судбината на оваа поема по конкурсот во Атина од 1861/62. год. Цели сто години остана за јавноста непознат нејзиниот текст, со исклучок на околу 400 стихови, објавени во атинските списанија непосредно по конкурсот. За среќа, ракописот на оваа поема беше откриен во 1950. год. и предаден на чување во Софиската народна библиотека.

Во 1961. год. Ѓ. Сталев ја препеа поемата на македонски јазик, но според неговите зборови во предговорот, текстот, одн. преписот, од којшто бил извршен препевот, имал доста грешки и пропусти. Во второто издание („Мисла“, Скопје 1971) неговиот превод е проширен со 80 стихови, но сепак и овде недостига текст од околу 170—180 стихови. И М. Д. Петрушевски имал за цел да ја препее поемата. Но пред да пристапи кон оваа работа, неопходно било да разреши ред текстолошки и јазични проблеми. Основен услов за превод, односно препев на едно дело е да се тргне од сигурен и полн текст. Затоа тој си поставил за задача прво да го издаде автентичниот текст на поемата *Скендербеј*. Таа работа

тој ја извршил со најголема стручност и педантност на научник, онака како што со право заслужува да биде издадено ова високо-поетско дело.

Во 1967 год. Хр. Кодов од Софија го издаде грчкиот текст на поемата со прозен превод на бугарски, а две години подоцна излезе и неговото второ издание. Но и во двете изданија се доплетени грешки од различен вид: погрешно читање и објаснување на зборови, недогледување на одделни знаци и сл. Во опширниот критичен апарат на прикажуваната книга М. Д. Петрушевски ги коригира грешките во editio princeps од Кодов, наместа поправа и некои ситни пропусти на Прличев, го воспоставува првобитниот текст на поемата во форма што била предадена на конкурсот, укажувајќи на соодветните места дали поправките што ги додавал Прличев се од времето пред или по конкурсот. За контрола на своето читање М. Д. Петрушевски прилага и факсимили од целиот ракопис — автограф, што е од научна и методолошка гледна точка напълно оправдано. Во иднина кој и да се занимава научно со творештвото на Прличев, не може да го одмине ова критично издание на *Скендербеј*.

2. Уште во 1860 год., во статијата *Овенчаниот поет*, објавена во атинскиот весник *Фџс* од 29 март по случај доделувањето ловоров венец на Прличев за поемата *Сердарот*, е одбележено дека читајќи ја оваа поема, човек верува дека го чита Хомера, толку му е сличен во описите и наравите. Со *Скендербеј* Прличев му се доближил уште повеќе на Хомер. Овде има многу повеќе хомерски описи. Кај хероите на оваа поема се забележуваат црти кои многу потсетуваат на цртите од поедини херои во Илијада (на пр. Скендербеј — Хектор, Карахасан — Нестор, Дорика — Андромаха и др.) и покрај тоа што се тие посебни индивидуи кои живеат во различно време и при сосема поинакви околности. Сепак најголема сличност помеѓу Прличев и Хомер се огледа во поетскиот израз, во јазикот, стилот и духот на епската поезија. Прличев го сакал Хомера, го имитирал и тоа не можело да не остави траги кај него, но независно од тоа тој создал оригинални творби, а не копии на Хомеровите.

Иако досега често се правени паралели меѓу Прличев и Хомер (и други класичногрчки автори), не можеме овде, зборувајќи за *Скендербеј*, да не ја засегнеме оваа тема барем по однос на некои допири од идејната содржина на нивните дела. За предмет на оваа опширна поема од близу 3.800 долги стихови Прличев го избрал легендарниот борец за слобода и водач на малиот но храбар албански народ Скендербеј. Бранејќи го обновениот татковски престол во Круја, тој ѝ нанесол први тешки удари на снаната турска империја уште во XV век. Со тоа што оваа хероика ја воспева победата на правдата над неправдата, таа далеку ги надминува тесните национални граници и им упатува повик за слобода на сите онеправдани.

Основната идеја што како црвена нишка е проткаена низ целата поема е етичката норма, која е судбоносна како за крајот на човечкиот живот, така и за исходот на војната. Мислата дека секоја ὕβρις им е противна на боговите и неизбежно ќе биде казнета, така силно нагласена од грчките трагичари, нашла полн израз во овој еп на Прличев. Тоа јасно се гледа од судбината на насилниците: султанот Азбиук, пашата Балабан и сите нивни истомисленици кои се посрамени и поразени од благородниот и јуначен Скендербеј. Како Хомер што наоѓа убави зборови и за Тројанците, а жигосува за неправичност и некои од грчките водачи, така и Прличев со најубави зборови ја пофалува мудроста и етичкото резонирање на советникот Карахасан во турскиот логор. Овој реагира како чиста совест секогаш кога турските водачи ќе скршнат од патот на правичноста. Интересно е да се одбележи дека оние што ја осудувале нечовечната постапка на Балабана кон Динка и го сожалувале невиниот гласник на Скендербеј, ја избегнале смртта, а оние што го измачувале или го одобрувале измачувањето — пострадале. Тоа е одраз на народната етика, според која неправдата рано или доцна ќе биде казнета.

На Прличев му се забележува дека по углед на Хомера во борбата ги замешал и боговите, припишувајќи им човечки страсти. Всушност тука има не ропска имитација, а длабоко понирање во народните етички норми, кои се идентифицирани со боговите. Во Скендербеј не се спротивставува толку мухамеданството на христијанството, колку неправдата против правдата. Етиката и религијата како кај Хомер и во народните верувања, така и во христијанството и Стариот завет, па и кај Прличев се неразделно сврзани. Алах му се срдн на Балабана за нечовечкото однесување кон Динка, исто како што еврејскиот Јехова се гневи на својот избран народ на Израил и заради неговите гревови често допушта да страда и робува на послаби непријатели. Карахасан го советува Балабана да го смири својот гнев за да не го налути Алаха... „зашто е гневот безумност и несреќа ни носи“. Последнава мисла е всушност водечкиот мотив на целата Илијада. Сите настани опеани во неа се предизвикани од гневот на Ахила и пораката што сака Хомер да ни ја каже со неа е луѓето да се чуваат од гневот, зашто тој раѓа кавги и раздор (Ил. 28, 107—110). Од друга страна како кај Хомер, така и кај Прличев се цени љубезноста, правдата и разумноста (Ил. 9, 254 s.). Скендербеј со хуманиот однос не само кон Емина, гласникот на Балабана, ами и кон други, ја заслужува наклоноста на небото и успева да разгроми далеку посилна насилничка војска. Со тоа Прличев, како далекувиден длабок мислител, кажува и една општа порака дека и мал народ, ако се раководи од принципите за правда и слобода, може да извојува победа над далеку посилен непријател. Во лицето на Скендербеј Прличев наоѓа историска поткрепа на ваквото сфаќање.

3. Мнозина досега укажувале и на сличностите во стилот и епската техника меѓу Прличев и Хомер. Меѓутоа, заедничките црти во јазикот и лексиката на Прличев и Хомер никој досега не ги уочил така студиозно како М. Д. Петрушевски.

Познато е дека Прличев упорно работел над својот поетски јазик и долги години усрдно собирал ретки, поетски зборови и изрази, пред сè од Хомер и други класични и покласични грчки автори и успеал да изгради убав поетски јазик. Претседателот на конкурсната комисија во Атина Рангавис, при сè што не ја предложил поемата *Скендербеј* за награда, наоѓа дека јазикот ѝ е „прецизен, јасен, беспрекорно дотеран, што открива учено перо и изострен усет за убаво“.

За правилната оценка на Прличевото творештво и за добар превод на неговите творби, потребно е изворно познавање како на поемите на Прличев, така и на тие од Хомер и други грчки автори. Со оглед на тоа што М. Д. Петрушевски веќе го препеа Хомера на македонски и долго се занимава научно со јазикот на Хомер, тој можеше најдобро да го разбере и јазикот на Прличев и да укаже на неговото богатство и други особености. Може слободно да се каже дека досега никој не вникнал така длабоко во изразните средства на Прличев како Петрушевски, којшто е редок познавач на грчкиот јазик од најстарата документирана епоха (микенската) до денес. Тој направи подробна анализа на Прличевиот јазик и преку споредби на оригиналните текстови покажа кои зборови и изрази се директно земени од Хомер во иста форма, кои хомерски зборови се преведени на новогрчки, посебно се одбележени ретките зборови, т.е. *ἄπαξ λεγόμενα*, потоа епитети и поетски изрази што ги позајмил од други автори и неологизми, скловани во духот на Хомер, кои Прличев најмногу ги ценел во своите поеми (сп. *Автобиогр.*, Скопје 1959, стр. 206).

Објасненијата на поетските зборови што ги дава на крајот од книгата, како и оние во Прилози на МАНУ (I, 2, Скопје 1970, стр. 42—53) се резултат на една задлабочена студија за јазикот на Прличев и Хомер која се одликува со исцрпност, ретка акрибија и висока стручност. Овој јазичен материјал открива од една страна колку сериозно и научно се однесувал Прличев кон своите поетски творби, а од друга покажува и колку задлабочено му пристапил Петрушевски на Прличевиот јазик.

За препевот на *Скендербеј* од М. Д. Петрушевски поопширно зборуваме на друго место. Овде ќе одбележиме накратко само неколку факти. Како што Прличев долги години ја студирал целокупната грчка литература и од неа црпел изразни средства, исто така и М. Д. Петрушевски собира ретки изрази од нашата народна поезија и нив вешто ги преплетува во препевот како на Илијада и Одисеја, така и на *Скендербеј*. Тој наоѓа старински народни зборови со голема експресивност, како *вудвосан*, стих 1214, *кишкосан до до кожа*, ст. 3754, *увилен*, ст. 1247 и многу други. Успеал да обра-

зува соодветни изрази за хомерските сложеники како на пр. *болот душојадец*, ст. 1274 за *θυμοβόρον ἄλγος*, *громотресни ореј*, ст. 1479, за *βροντόκτυποι καρύαι*, *праски листорезни*, ст. 1480, за *φύλλοσχιδεῖς περσέαι* и др.

*

Преплетувајќи вешто наука со поезија, во оваа книга авторот успеал да ни го претстави Прличев реално како во грчкиот оригинал, така и во македонски препев. Изданието на грчкиот текст од поемата *Скендербеј* со паралелен препев на македонски во оригинален стих и опширен критичен апарат, како и детална анализа и студија на Прличевиот поетски јазик, претставува несекидневен настан во нашиот литературно-културен живот и крупен прилог во областа на класичната филологија воопшто. Затоа појавата на оваа книга ја одбележуваме со радост и во нашето класично списание *Жива Антика*.

П. Хр. Илиевски, Скопје.

JOHN CHADWICK, *The Mycenaean World*, Cambridge University Press, Cambridge 1976, pp. XVIII + 201, 8°, цена во тврда подврзија: £ 7,50, во мека: £ 2,95.

Во предговорот авторот објаснува зошто се решил да ја напише оваа книга. Микенската епоха, за која доскоро се знаеше само од неми археолошки наоди, од 1952. година, кога беше дешифрирано линеарното В писмо, за неа можат да се црпат податоци и од писмени документи. Во капиталниот труд *Documents in Mycenaean Greek* (1956) од Ventris и Chadwick се дадени изворни податоци за животот на Микенците, но оваа високостручна книга е наменета за ограничен број читатели. Во 1958. година Ч. ја објави книгата *The Decipherment of Linear B* за поширока публика (досега преведена на десетина светски јазици), каде што во VII глава дава краток опис на животот во микенска Грција врз база на податоци извлечени од плочките (сп. Ж. А. VIII, 1958, стр. 386—390). Книги со ваква содржина се објавени и од други автори во неколку земји. Бидејќи од 1958 година до денес иследувањето на писмените микенски документи толку многу напредна, што авторот смета дека не било доволно да се изврши само ревизија на VII глава од *Decipherment*, туку има потреба да се напише нова, опширна книга за овој предмет како додаток на археолошките извори. По 25 години интензивна работа на издавање и интерпретација на оригиналните документи, Ч. има проникнато така длабоко во микенскиот свет, што Микенците за него не се никаква апстракција, ами живи суштества.

Во *Decipherment* авторот е многу здржан кога го реконструира животот на Микенците. Таму дури и протестира против